

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

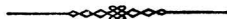
ANDRA BANDET.

2:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens tredje allmänna årsmöte i Visby den 31 Juli, 1 och 2 Augusti 1873	97
DJURKLOU, G., Svenska sagor i svenskt landsmål	147
STJERNSTEDT, A. W., Om Gotlands jordfynd och i Visby slagna mynt	158
HERMELIN, O., »Stenkloten» på ättehögarne med träsnitt .	166
<i>Stenkors på Gotland. 2 planscher till föregående häft.</i>	

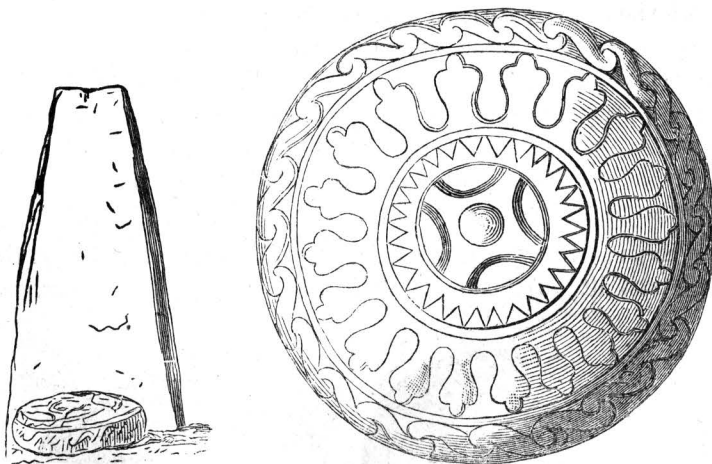

”Stenkloten” på Ättehögarne.

af
O. Hermelin.

En författare, P. E. B—d, har i första häftet af denna tidskrift upptagit Tegnér's benämning »stenklot» på den runda stenen å Inglingehögen i Småland, och då ej ännu något annat, på den art fornlemningar, som här är i fråga, tillämpligt namn vunnit burskap, så anser jag mig tillsvidare, ehuru benämningen verkligen är oegentlig, kunna begagna samma namn till öfverskrift. Innan jag begifver mig in på gissningarnes område, vill jag redogöra för och beskrifva, först de af hr B. omtalade och kända, samt sedan äfven åtskilliga likartade, dels nyfunna och dels för länge sedan af forskare kända stenar, äfvensom desse forskares meningar om samme fornlemningar. Alltså först

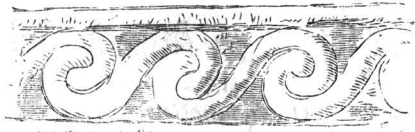
N:o 1, *Stenklotet på Inglingehögen.*

Bautastenen och Stenklotet på   *Stenklotet på Inglingehögen, sedt ovanfrån.*
toppen af Inglingehögen.

Den första fig. visar oss den ifrågavarande stenens läge invid den på toppen af Inglingehögen resta höga stenen.

Den andra fig. visar oss ornamenterna sedda ofvanifrån och den tredje fig. visar oss de i stenens sidor inristade spiralerna.

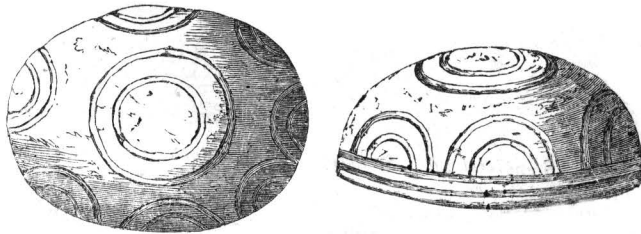

Stenklotets ornament, rundt om sidorna.

Stenen har såsom af ritningen kan synas formen af en limpa, eller rund dyna och är således icke klotformig. Beträffande ornamenterna, så förefinnas åtskilliga olikheter de båda ritningarne emellan.

De större fikarnes uddar äro, såsom af min ritning synes, ej uddiga utan rundade, samt till antalet 19 i st. för 16. De innanföre befintlige, små uddarne hafva mestadels raka sidor och äro till antalet flere än den förra ritningen utvisar. Det i mitten befintliga »korset» har enligt min uppfattning äfvenledes ett annat utseende än den först offentliggjorda ritningen angifver. Spiralerna äro å samma ritning allt för smala och dessutom belägne på »stenkuddens» kullriga sidor, ej ofvanpå stenen. Dess storlek är sådan, som i tidskriften uppgifves, med en vågrät diameter af 25 tum och en höjd af 15 tum. Tvifvelsutän är denna sten N:o 1, eller den förnämste af alla dylika stenar, hittills funna i Skandinavien, dels derför att den är prydligast ornerad, dels emedan den efter all sannolikhet har bibehållit sitt ursprungliga läge på den storartade Inglinge-högen.

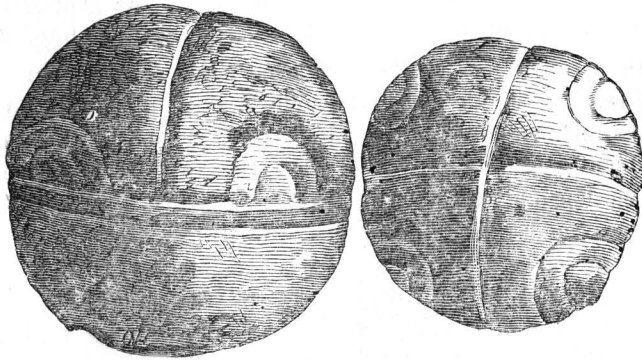
Såsom N:o 2, upptager jag den i Svenska fornminnesföreningens tidskrift afbildade *Landshammarstenen* från Södermanland,

N:o 2. *Landshammarstenen*

hvilken här åter i plan och profil framställes efter samma teckning. Stenen finnes för närvarande i statens historiska museum, dit skänkt af Herr Karl Schmidt. Landshammars gård är belägen i Spelviks socken, Rönö härad. Stenen säges hafva blifvit upptagen *ur* en grafhög af ingenjör Runstedt, gårdens förre egare. Troligen har den dock, i likhet med Inglingehögens sten, legat *ofvanpå* högen, men, i följd af i högen anställda gräfningar, kommit att deri nedsjunka. Under loppet af 20 à 30 år har den legat vid nämnde gård, intilldess den af herr Schmidt uppmärksammades. Stenen, som ofvanpå är kullrig och oval, med en längd af 13 tum och en bredd af 10 tum, är under platt, samt på den kullriga sidan försedd med ornament, hvilka dock ej äro så tydliga, som ritningen antyder. Nederst, ett par längs kanten löpande ränder, som helt omsluta stenens fot. Från den öfversta af dessa höja sig 7 dubbla bågar och innanför desse, på stenens högsta kuller, visa sig två concentriska cirklar. Vi skola i det följande återfinna liknande former.

N:o 3, *Nälbergs-stenen*. Fig. visar oss stenen i plan och profil efter en omsorgsfullt utförd ritning af doktor Herman Hofberg. Samma sten, så väl som N:o 4, hafva i professor Stephens, stora arbete blifvit afbildade, dock efter mindre goda ritningar. Här åtminstone hafva vi ett »klot», nästan alldeles rundt och 4 fot i omkrets på alla sidor. De å stenen N:o 2, foten omgifvande ringarne sitta här högre upp, hvarefter foten rundar sig nedåt.

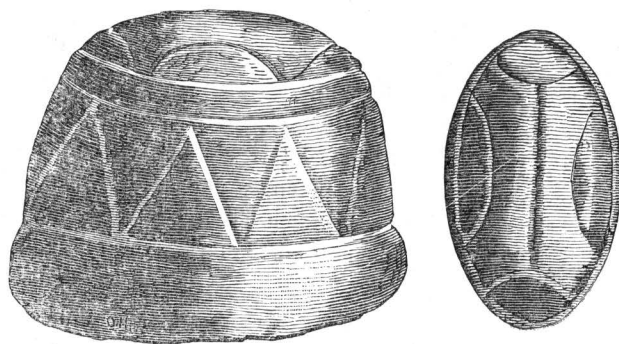

N:o 3. *Nälbergs-stenen*

Från de nämnde ringarne höja sig fyra dubbla bågar, skilde från hvarandra genom två hvarandra korsande ränder.

Stenen säges hafva blifvit funnen vid Nälberg i Hardemo socken Nerike, och tillhör för närvarande doktor H. Hofbergs samling. Den hittades 1858 i botten på ett mindre stenrör i gårdet norr om byn. Beklagligen kom ej någon uppmärksamhet att egnas åt, om några ben eller andra graflemningar funnos i röret *).

N:o 4, *Åsby-stenen* visas af fig. i plan och profil. Stenen anträffades vid nämnde gård, i Mellösa socken, Nerike.

N:o 4. *Åsby stenen.*

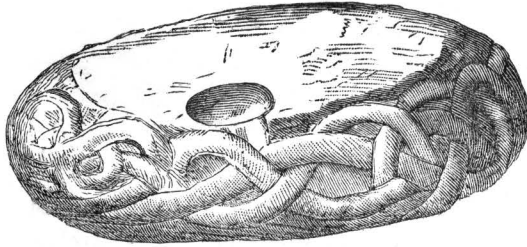
»På stället der stenen låg hittades skärfvor af människoben och gammalt jernskrot, hvaribland lemningar efter en sax, hvilka saker dock icke blifvit tillvaratagne».

Här hafva vi åter en form, som mycket påminner om N:o 2, genom den ovala kullriga formen upptill, men dess höjd är större i förhållande till vidden. Äfven här hafva vi den platta foten, ett stycke derofvan en rundt deromkring löpande rand, hvarifrån höja sig regelmessiga i zigzag löpande streck, hvilka bilda uddar eller flikar, liknande dem, som förekomma ofvanpå Inglingestenen. Dessa uddar begränsas upptill af ytterligare två horisontelt, rundt om stenen löpande ränder, belägna just der den i öfrigt konformiga stenen rundar sig. Från den öfversta af dessa ränder böja sig åter fyra enkla bågar inåt stenens rundning, af hvilka de två minsta, på ovalens gafflar belägna, bågarne förenas genom en längs efter kullern löpande rand. Stenen N:o 2 visar sig i afseende å form och ornering stå midt emellan N:o 3 och N:o 4. Alla tre hafva blifvit kallade »hjälmformiga», en benämning, som kan

*) Se »Nerikes gamla minnen» af H. Hofberg pag. 77, 78.

tilläggas andre nedanför omnämnde stenar, hvilka äfven blifvit upptäckte under liknande förhållanden. Stenens största längd är 2 fot 2 tum, största höjd 1 fot 4 tum. Äfven detta träsnitt är utfördt efter doktor Hofbergs originalritning. *)

N:o 5, *Yttersela-stenen*.

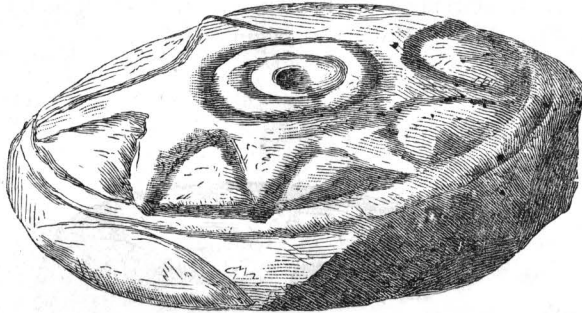
N:o 5. *Yttersela-stenen, sedd från ena sidan.*

Vid en för tre år sedan företagen forskningsresa, upptäckte undertecknad under predikstolen i Yttersela kyrka, Södermanland, denna sten, om hvilken följande sägen ännu var gångbar inom socknen. När christendomen infördes i trakten, togs en sten från toppen af den största ättehögen, som ännu är synlig, i den med forngrafvar betäckta »Ekbacken», belägen invid »Tunaviken». Stenen fördes med otama tvillingoxar till den plats der kyrkan skulle byggas, och en munk läste öfver honom, hvarigenom »hendedomen togs ur honom».

Sägen i all ära, men formen antyder verkligen att vi här änyo hafva framför oss en af desse egendomlige stenar, som i forna tider bekrönt topparne af ansenligare ättehögar. Här hafva vi med afseende å den yttre formen någonting liknande Inglingestenen. Ornamenterna höra påtagligen till den yngre runstensperioden. Slingorna äro något upphöjda öfver stenens öfriga yta. Ofvanpå stenen synes en fördjupning, hvilken icke torde sakna sin betydelse. Mera derom längre ned. Stenen håller 2 fot i vågrät genomskärning och är $\frac{3}{4}$ fot tjock, den är alldeles cirkelrund, tillplattad, men något kullrig på öfre ytan.

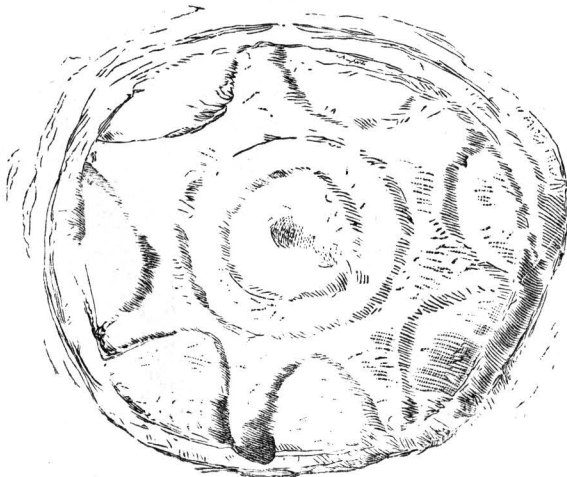
*) Se »Nerikes gamla minnen» af H. Hofberg pag. 78. De här framställda fig. äro utförda efter nya originalritningar.

N:o 6 *Strengnäs-stenen*. Hvar denna märkliga sten ursprungligen legat är ej bekant. Genom tidningarne gjordes an-

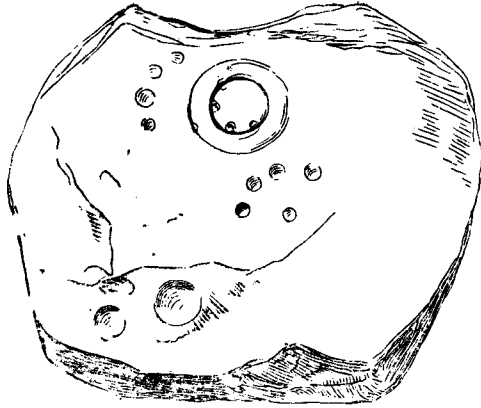

N:o 6. *Strengnäs-stenen, sedd snedt från ena sidan.*

gående dess upptäckande mycket buller strax efter Strengnäsbranden 1871. Stenen var dock känd före denna olyckshändelse af de båda, för fornforskningen nitälskande männen, domprosten Strömberg och lektor Aminson. Den låg nemligen inne på den Monténska gården vid torget, och de båda nyssnämnde h:rrne hade redan förut hos gårdens egare anhållit, att få föra stenen till elementarläroverkets fornsaksamling. Nu finnes den imedlertid i nämnda samling. Till sin yttre form liknar den N:o 1 och N:o 7, men är, ej så symmetriskt rund som desse. En af fig. visar stenen, sedd

Strengnäs-stenen, sedd från ofvan.

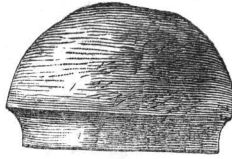
Strengnäs-stenen, undra sida.

snedt uppifrån; en annan visar honom i plan, en tredje visar hans utseende på undre sidan. Stenens största vågräta mått är 1 fot 8 tum, hans största lodräta genomskärning är 8 tum. Sidokanterna äro endast ofullkomligt bearbetade, men röja dock på ett par ställen otydliga spår af uppåt böjda, grundt inristade ränder. Längre upp förekomma åter två rundt omkring stenen vågrätt löpande ränder, från hvilka höja sig 7 bågar inåt den kullriga ytan, bågar som dock ej äro likformiga, och stundom något spetsige uppåt, hvadan ristningen får utseende af en med 7 uddar försedd stjerna, hvars midt utgöres af två concentriska cirklar, omslutande en i midten befintlig rund fördjupning, hvilken är $1\frac{1}{8}$ tum i tvärmått. Ifrån densamma utgår så att säga ett utskof eller en fördjupning, som korsar de nyssnämnda concentriska ringarne. Eget nog finnas märken efter människohänders arbete äfven på denne stens undre yta eller fot.

Der synes nemligen, dels flere runda fördjupningar, alldeles liknande dem, som förekomma på s. k. »elfqvarnar», dels två concentriska cirklar, den yttre 4, den inre 3 tum i tvärmått. Ut- efter den inre ringen förmärkes några små runda fördjupningar. Äfven de öfriga hålorna tyckas tillhöra halft utplånade eller ofullbordade, cirkelformiga kretsar. Den största af hålorna är $1\frac{1}{2}$ tum i genomskärning, de mindre $\frac{1}{4}$ tum. Mer härom längre fram.

N:o 7 *Bjuggsta-stenen*. Alla de förut omnämnde stenarne har jag sjelf sett och sjelf afritat, ehuru originalritningarne till

N:o 7. *Bjuggsta-stenen.*

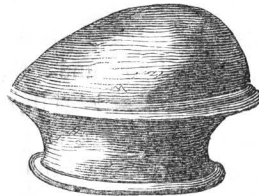
Efter ritning i Nordiska forn. af Liljegren och Brunius.

N:ris 3 och 4 äro utförde af d:r H. Hofberg, såsom förut nämnt är. För N:o 7, såväl som för de återstående, måste jag begagna äldre ritningar och citater.

I Nordiska Fornlemningar af Liljegren och Brunius, 2 delen, LXXXVI, står följande antecknad om »*rundsvarfvade stenar*».

»En hvit sandsten, ofvanfrån sedd, alldeles spheriskt rund, med ett kors tvärt öfver, men sedd på sidan, ett halft klot med afsats, 16 tum i diameter (verkmått, de ofvan angifna måtten äro decimalmått), funnen i en kulle jemte aska, ben och stycken af urnor vid Bjursta (Bjuggsta) Kungsgård i Vestmanland, teckning meddelad af Brukspatron Iverus. I samma landskap skall, enligt Fischerströms uppgift, hafva funnits en annan klotrund sten, kallad »*hvita sten*», hvarå de ristade bokstäfverna varit utnötta. Dickman omtalar en svarfvad sten, om 1¹/₂ lispunds vigt, hvilken skall hafva blifvit kastad emellan händerna såsom en annan boll.»

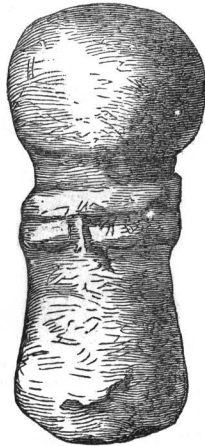
Dessa af Fischerström och Dickman omtalade stenar medtagas icke i räkningen, eftersom deras fyndort och egenskaper icke äro närmare bestämde.

N:o 8. *Jörums-stenen.*

Efter teckning i Liljegrens och Brunii Nordiska forn.

N:o 8, *Jörums-stenen.* I Nordiska Fornlemningar af Liljegren och Brunius, 2 delen XCI, står följande om en »*formhuggen sten*».

»I en åker, kallad Svarthullet eller Storbacken vid Jörum i Sparboen (Thronhjems amt, Norge), fanns år 1817 denne, af Major Klüver aftecknade sten, af kvarts, blandad med lerskiffer och till skapnad af ett stycke smör, lagt på en af de gammaldags bullar, danad genom konst, såsom af spåren efter mejselhuggen ännu kan skönjas.» Uppgifter angående stenens storlek saknas. Vidare om denna sten i W. F. K. Christies berättelse i »Urda». Stenen synes mig förtjena benämningen »hjälmformig» mer än någon af de öfrige.

N:o 9. *Dunö-stenen.*

Efter teckning i Christies berättelse i »Urda», norsk antiqvarisk och historisk tidskrift.

N:o 9, *Dunö-stenen.* I samma berättelse läses:

»Jag hörde 1827 omtalas af handelsman Walsoe, att på gården Glein på Dunöen eller Dounaöen, fordom Dunney i Næsoe Præstegield, Helgolands Fögderi, Nordlands Amt, skulle finnas en bröstbild, som till medlet af förra århundradet, stått på spetsen af en graphög. Den fördes på anmodan af samme handelsman till Bergens Museum 1831.

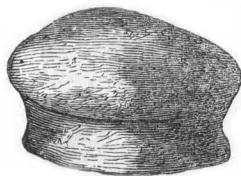
Längd 1 aln 10 tum, deraf hufvudet 14 tum, ringen om halsen 6 tum och nedre delen eller bröstet 14 tum. Hufvudets omkrets 2 aln. 10 tum och i genomskärning 19 tum. Sma-lasten delen af halsen i omkrets 2 alnar och i genomskärning

16 tum. Halsringen i omkrets 3 tum större. Bilden afplattad på ena sidan, genom flisors bortfallande, till ungefär 2 tums tjocklek från ofvan och till botten. Enligt uppgift från Herr Walsøe, skulle å hufvudets skadade del funnits dragen af ett ansigte. Bilden är gjord af hvit marmor.»

I topografisk-statistisk beskrifning öfver Norge, af Kraft 6 delen, pag. 435, 436 omtalas samma »stenbild» sålunda:

»I Næsøe Præstegjeld etc. — — finnes en kämpahög, nu för det mesta utgrafven. I midten, en af gråsten murad graf, hvori anträffades ett skelett. Ofvanpå, en af sten huggen bröstbild af kolossal form, med blottadt hufvud, omkring $1\frac{3}{4}$ aln hög.»

N:o 10. *Hougland-stenen*, efter teckning i Professor Christies afhandling i »Urda». Sten af hvit marmor, 10 tum hög,

N:o 10. *Hougland-stenen*.

$14\frac{1}{2}$ tum i genomsärning på dess bredaste och 11 tum på dess smalaste del. Den anträffades emellan åren 1823—1830 djupt ned i jorden under ett hus på en gård i Nordre Hougland i Boe Sogn, Radve Skibrede i Nordhordlehn, »då Anders Hougland skulle gräfva en källare under huset».

N:o 11. *Bolstad-stenen*, efter teckning i Prof. Christies ofvannämnda afhandling, $\frac{1}{2}$ aln hög, 10 tum i genomsärning

N:o 11. *Bolstad-stenen*.

på dess tjockaste och $8\frac{1}{2}$ tum på dess smalaste del. (Alla dessa uppgifter af mått å de Norska stenarne angifva naturligtvis Norska längdmått). Af marmor. Förvaras nu på Bergens museum, och anträffades 1823, på gården Bolstad, i Vosværens tingslag, under Nordhordlehns fögderi, i söndre Bergenhus amt. Den låg i närheten af en grafhög, omgifven af en kretsformig fördjupning. I stenens topp en mindre fördjupning.

N:o 12. *Vestbo-stenen* i Njurunda socken af Medelpad. Om denne sten skriver docenten Sidenbladh i en afhandling om Medelpad och Helsinglands fornlemningar, införd i 2:dra bandet af Antiquarisk Tidskrift.

»Vid Vestbo i Njurunda socken finnes en »ankarsten», bredt äggformig, med inhuggen ränna rundtom midten och korsvis öfver ena sidan. Han håller i längd 2 fot, i höjd och bredd 1 fot och 7 tum. Rännan omkring midten är 2 tum bred och $\frac{1}{2}$ tum djup. Denna sten har för en längre tid sedan tagits från toppen af en hög, som raserats och uppsattes nu på en fot af stenar, på en liten gräsplan, vid vägen mellan byn och Nolby.»

Att dömma af denna beskrifning är denne sten till yttre formen liknande N:o 4, ehuru han måhända icke har en platt fot att stå på. Orneringen tyckes äfven vara enklare.

Till desse nu uppräknade och beskrifne, samt med undantag af N:o 12 i bild framstälde stenar, skulle kunna läggas åtskillige andre af människohand arbetade, till samma klass af fornlemningar hörande, men ej så noga undersökte stenar. Så omtalas i Liljegrens och Brunii afhandling, att på samma ställe som N:o 8, eller vid Jörum, fanns en annan sten, »tilldanad som en flaska eller bouteille, helhuggen eller ej ihålig, men denna är sönderslagen».

Vidare omtalas i samma afhandling:

»På gården Qvalseth i Telemarken har för ungefär 40 år sedan funnits 2:ne stenar, danade såsom surbröd, hvilka så högaktades, att de ej blott skulle ligga i högsätet på ren halm, utan äfven tvagas beständigt med kärnmjök, samt vid julhögtiden öfverstänkas med friskt öl. Å Meås gård fanns likaledes 2 stenar, hvilka man i synnerhet torsdagsaftnar tvådde, smorde med fett, torkade för elden och satte i högsätet i tanke att de gäfvö välsignelse i huset.»

I en till ofvannämnda handling hörande not, förmodligen ditsatt af doktor H. Hildebrand, omtalas att doktor Landgren i Helsingland funnit en sten, liknande den som upptäckts i Medelpad.

I H. Nikolaysens afhandling om »Norske fornlevningar» och i hans »Oplysende fortegnelse over Norges Fortidslevninger, ældre end Reformationen og henførte til hver sit Sted» står, pag. 331. »*Stavangers amt, Jelse*. På en slätt omkring kyrkan var 1842 flere grafhögar och i en stor sådan, nära kyrkan, anträffades 1839, två ögonskenligen med konst tilldanade kulor af röd granit och $\frac{3}{4}$ aln tvärmått, som uppställes å ömse sidor om kyrkporten.»

Pag. 802, säges ytterligare:

»De omtalte stenarne vid kyrkan ligga ännu på det anförda stället. Den ene är nästan kulrund (klotformig) och 20 tum i genomskärning, den andre har samma bredd, men är 24 tum efter längden. Båda hafva på ett ställe (paa et sted) en cirkelrund svart fläck eller ring, som det synes, härrörande af brand.»

Vidare berättas af Prof. Christie, som fått uppgiften »från en trovärdig man», »att, på en hög i närheten af Torneå, skall hafva stått ett stenbeläte, liknande N:o 9, som af Lapparne betraktades med stor vördnad och att derföre den andliga öfverheten föranstaltade dess borttagande och nedsänkande i Torneå elfv*).

Följer nu i ordningen att redogöra för fornforskares redan uttalade åsigter angående desse fornlemningar.

Liljegren skriver:

»I daningen på alla desse stenar, ser man nog att de ej såsom verkliga bohagsting varit användbara, utan de synas hafva tillkommit att föreställa gudomligheter. Så som det förmåles om

---

*) Uti Hyllén-Cavallii bok om »Wärend och Wirdarne» visas i bild: 1:o 3:ne blotstenar, en med 3, en med 1 och en med 7 hålör, som alla finnas nära »Sigfrids källa» vid Vexjö (källan var före Sigfrids tid en offerkälla); 2:o en »elfvesten» vid Bohrs bruk i Vestmanland, försedd med hålör såväl ofvanpå som på sidorna; 3:o ett »horg med blotsten» vid Folkslunda by i Långelöts socken på Öland; (Denne sten är klotformig och har runda hålör ofvanpå och på sidorna; 4:o) »hög med blotsten» vid Frulund i Skatelöf, efter ritning af Dahlberg; 5:o Inglinge-högen, efter ritning af d:o.

desse, så smordes, värmdes och torkades afgudabilder hos de gamle skandinaver. Greker, Romare och Hinduer smorde också sina gudabeläten med olja, mjölk och smör. På skottska öarne har man med öl, mjölk, vatten m. m. öfvergjutit stenar, hvilka man tilltrorde stora verkningar. Det hafva vi oss åtminstone bekant, att nordboerne i medeltiden hade mycken aktning för vissa stenar (stenbilder, fetischer). I Sverige behöfdes det ännu 1442 genom den allmänna lagens stadganden förbjudas.»

Så långt Liljegren. Professor Christie, den utmärkte norske fornforskaren, som någon tid varit död, men som det oaktadt för ett par år sedan på det förbindligaste inbjöds till den archæologiska kongressen i Bologna, har i »Urda» utgifvit en utförlig afhandling om denna art fornlemningar. Jag anser mig böra i sammandrag redogöra för hans åsikter.

Han uppställer tre hypoteser, hvilka han gör hvar för sig så sannolika som möjligt, för att åter förkasta de två och sedan med en viss styrka i sina sannolikhetsberäkningar ansluta sig till den tredje.

Först talar han om stenen N:o 9, Dunö-stenen, som är den märkligaste af de norska stenarne.

Enligt en sägen, som den afidne major Klüwer gjorde känd, skulle en kung hafva bott på gården och blifvit begrafven i högen, samt hans bild blifvit stäld derpå. Klüwers skriftliga berättelse har förkommit men handelsman Walsoe har, efter den på hans tid ännu lefvande sägnen, uppsatt en ny berättelse så lydande:

En kung eller höfding vid namn Glein herskade öfver Dunöen och bodde på den efter honom uppkallade gården. Han kom i oenighet med en grannkonung, som öfverföll honom med ansenlig makt. Glein och hans män försvarade sig tappert, öfvervunno och dråpo de flesta af fienderna och tvungo deras konung att fly tillika med några få öfverblefne kämpar. Detta slag skall hafva stått vid en i närheten belägen gård, som till minne deraf ännu heter »Seierstad», fordom »Sigerstad.» Men freden varade ej länge. Den öfvervunne sökte hjälp hos andra höfdingar och kom nästa år med stor makt tillbaka för att hämnas sine fallne män.

Glein och hans kämpar stredo manliga, men måste slutligen »bukke» för öfvermakten de blefvo efterhand alle, sist Glein lig-

gande på valplatsen. Han lades i hög och på dess topp restes hans bild, huggen i sten. Om Gleins kamp och död fanns en folksång af hvilken följande rader ännu lefva på folkets läppar.

»De streede den ganske Dag til Solen kom paa Leide,
Bleeg stod Kongen af Bjørneland, han stander der kun tredje;
De streede den ganske Dag til Solen kom på Stene,
Bleeg stod Kongen af Bjørneland, han stander der kun ene,
Han havde vel femten ulivs Saar, vel flere og ikke færre
Thi signer han ner med Sverd i Haand, blandt sina Kjemper flere.»

Oaktadt Lejde väl kan betyda fjell, förhöjning (Lejte, Lide, li, backslutning på svenska) må dock anmärkas att der på gården finnes ett ställe, som ännu kallas Lejde, hvilket ligger så till, att solen skiner derpå kl. 6 på aftonen. Något längre vesterut synas några oformliga stenblock, kallade »Stene.» På Dunöen ligger en gård, som heter Björn, hvarest Björnledingsbergs marknad ännu hålles, dessutom finnes en klippa, benämnd Dunöbjörnen och ett fjell, kalladt Haugebjörnen. I sagorna omtalas mäktige män såsom förr bofasta på ön. Grafhögen, hvarpå »*bilden*» ännu i förra århundradet stod rest, kallades »kungshögen» och såväl bild som hög ansågos af folket som helgedomar, men mot slutet af förra århundradet blef högen uppgräfd och bilden kastad öfverända. I högens östra del var en grafkammare, 4 å 6 alnar lång, 1 aln bred och 2 1/2 aln hög, samt betäckt med 2 stora stenhällar. I denna grafkammare fanns, enligt Walsoes berättelse, några stora ben, ett slagsvärd och ett betsel. Efter en sednare berättelse af socken-presten i Nesne, herr J. A. Krogh, skall äfvenledes i samma grafkammare anträffats 2 jernhandskar och en stridsyxa.

Af allt detta synes enligt professor Christies mening framgå att folksågen har grund och att stenen verkligen, i enlighet med folkets föreställning, skulle vara en ofullkomlig bild af den, med så mycken ära stupade konungen, men han nöjer sig icke med denna bevisföring, utan söker att komma sanningen närmare genom jämförelser med andra fornlemningar af liknande beskaffenhet. Han omnämner derefter och beskriver stenarne N:ris 10, 11 samt redogör för omständigheterna vid deras upptäckande.

Äfven Inglingestenen i Småland och stenen N:o 7 äro honom bekante. Han fortsätter derefter:

»Då de här nämnde stenbilderna äro funna stående på, eller nedlagde uti grafhögar, eller ock äro uppgrafne ur jorden; då de alla likna hvarandra, ehuru funna på vidt skilda ställen, är det högst sannolikt att de alla förskrifva sig från den mörka forntiden — detta visas äfven af deras råa skapnad — och att de alla haft en och samma bestämmelse, grundad i den aflägsna forntidens bruk och sed, eller i densammas religiösa begrepp, detta sednare, för såvidt stenbilderna kunna anses hänförlige till, eller stående i förbindelse med desse begrepp.»

Efter dessa förord kommer han in på en ny gissning i det han talar om jättegrytorna, att de, såväl som andra fördjupningar i bergen och i större stenar, varit använda till gröpning af säd, hvarvid sådana runda stenar som desse ifrågavarande, väl kunde hafva begagnats till öfverliggare eller malare. Om detta varit fallet, är icke osannolikt att stenar tilldanade så som desse haft stänger vid sig fastbundne, hvarigenom stenen kringvridits i jätte-grytorne. Stången kallas på gammal norska »Maundal» eller Mölndal. I Grottesången 149 versen läses:

»Taukom a maundli, skarpara!»

(Flicka! Låtom oss gripa hårdare i stången!)

Han omtalar vidare, att sådana lösa urholkade stenar med tillhörande runda öfverliggare, blifvit funna i grafhögar i Danmark, i Tyskland och flerstädes. Efter Saxos berättelse voro sådana handqvarnar på Ingialds tid begagnade i Sverige.

Christie vågar dock icke fästa sig vid den förutsättningen, att desse, af honom kände stenarne, varit begagnade till kornkrossare på *den* grund, att de fleste blifvit funna på toppen af grafhögar. Hade han bättre känt till de svenska hithörande »stenklotens» form och ornering, skulle detta hafva befestat hans öfvertygelse om ogiltigheten af den nyss afhandlade hypotesen.

Han öfvergår derefter till en sannolikhets-beräkning huruvida stenen vid Glein (Dunö-sten, N:r 9) kunde hafva varit en »minnessten». Idéen, att stenen skulle hafva varit konungens afbild, stämmer ej med forntidens tänkesätt. Gudar afbildades, ej människor. Detta skedde dock på en sednare tid, då man började pryda skeppens förstammar med bilder af konungar och hjeltar.

Minnesstenar deremot upprestes allmänt. En mängd exempel uppräknas. Under gården Öpsager i Söndhordlehn på ett ställe kalladt Öpsagerstolen har Christie funnit en på öfversidan rund, omkring 1 aln hög och jemntjock sten, stående å toppen af en grafhög. I Sverige finnas dylika på Njords hög, på Götriks hög i Halland, på Ingels hög i Småland. Alla dessa högar föra, liksom den vid Glein, namn af grafvens inneväanare. I Danmark, Tyskland, Frankrike, England finnas liknande toppstenar. I Sibirien, vid Kaukasas, på Volga-stepperna, i länderna vid Kuma, Don, Dnieper finner man oformliga stenbilder, stående på grafhögar. Att sådana hos oss med rätta anses som minnesstenar efter afdöde, synes inskriften på runstenen å Tangerhögen på Jæderen att utvisa. Stenen på Ramsjö ätthög i Björklunge socken i Sverige synes tala derom, då de på stenen inhuggne figurerna sannolikt framställa tilldragelser, som röra den döde. »Så rimligt detta allt kan synas, vågar jag dock ej blifva stående vid den mening, att stenen vid Glein och de öfrige skulle vara *minnestenar*; jag går vidare i min undersökning.»

Författaren anför derefter en den svenske forskaren Liljegrens förmodan, att stenen N:o 8, *Jörums-stenen*, skulle hafva tillkommit för att föreställa en gudom. Denna förmodan finner han af åtskilliga anledningar bestyrkt. De flesta af dessa stenar hafva blifvit funna på toppen af ätthögar, detta är ett skal. Bilderne skulle stå så mycket som möjligt synliga för ögat, på ett heligt ställe. Vidare talar han om den vördnad som Lappfolket skulle hafva visat bilden vid Torneå. Greker, Romare(?) och de fleste andra folkslag hafva i de äldsta tiderna tillbedit råa oformliga stenar och stenstoder såsom deras gudar och gudinnor. En af de äldste nordiske benämningar på gudabilder var »Haugar», som ursprungligen betyder *stenar, klippor*. Lemningar efter sådana benämningar finnas måhända i gårdsnamnen, Horge, Haarglaug, Horrestad (Haugarstad), Horvej (Haugve) och Horvig (Haugvik), alla gårdar på hvilka dylika stenbilder eller horgar förmodligen stått. Det samma är händelsen med några svenska och isländska gårdsnamn, Harg, Hörga, Hörgiryri m. fl. Enskilde på marken stående stenar, som i Sverige kallas »hargstenar», i England och Skottland »Hoarstones, Hairstones», synas ock hafva varit forntidshorgar (Oldtidshaugar) eller gudabilder. Om Lapparne, Skandinaviens äldste invånare(?), vet man, att de

ända till 18:de århundradet ansågo vissa stenar som gudabilder och att de offrade till dem. Af Snorres, Olof den heliges saga, kap. 119, kan man se, att norrmännen intill denna tid hade gudabilder af sten, ty det berättas att han, efter att hafva låtit slå i stycken ett stort afgudabeläte af trä, varnade folket för att framdeles låta hänga guld på stockar och stenar. Kodran, en Isländare, som lefde i det 10:de århundradet, hade på sin gård en sten, som han och hans folk tillbådo. De förbud, som finnas i åtskilliga äldre lagstadganden, t. ex. i Hakon Adelsteens Guletings-lag, Christendoms-balken, kap. 16, Upplandslagen etc., visa, att i norden allmänt vissa stenar ansetts som afgudabilder. I Sutherslandsshire skall, enligt Pennants uppgift, finnas ett gammalt rundt torn, kalladt »Dun dordnadilla». Detta namn, hvars betydelse skall vara, *plats för den runde*, till gudstjensten hörande stenen, härleder Pennant från en rund sten, hvilken såsom ett heligt gudabeläte förvarats i tornet. Att man i de äldsta tider, förr än templen bygdes, haft sådana bilder resta på högar, synes troligt. Enligt Chytræi berättelse skall på tre högar vid Lund i Skåne stått gudabilder.»

Författaren talar vidare om, att offringar i äldsta tider för rättades på högarne, och att just *detta* förbjöds af den ofvan omnämnda Gulatings-lagen.

Bilderna i Skåne sägas hafva varit Thors, Odins och Friggas. Korset på Bjuggsta-stenen, N:o 7, tror han skulle hafva föreställt Thors hammarmärke.

Slutligen framträder professor Christies innersta tanke angående dessa s. k. »stenbilder». Han anser de här omhandlade stenarne hafva varit bilder af Alfer eller de ringare nordiska gudarne. Grunden till denna mening framlägges vidlyftigt.

»Våra förfäder hade tre stora offringar, »Hoved-blot», till de höga gudarne, men äfven mindre offer, »Alfa-blot», till de ringare gudarne. De större offren höllos af större menigheter, fylkes-vis, och ställes i förening med ting och marknad. Till alfablotten samlades bygdebefolkningarne, ja det synes till och med som om man på obestämda tider förehaft offringar vid offerplatser, belägna vid gårdarne. Alferne och Vätterne hade, efter de gamles begrepp, mycket inflytande på hvarje bondes ekonomiska välstånd. De gode alferne, »Govætter» (»govätterne, de gode, de rådande»), voro skyddsandar, som stodo bi i faran och afvärjde

olycka. De onda alferne, svartalferne, påförde såväl människor som kreatur sjukdomar och plågor.

»Icke under», säger författaren, »att de fleste husfäder hade inrättat offerställen, på hvilka de under hastigt inträffande olycksfall, eller annars, när behovet så påfordrade, kunde offra, för att blidka alferne eller försäkra sig om deras fortfarande gunst.

Professor Christies afhandling blifver här icke minst intressant, men som jag i och för jmförelsen med svenska bruk och plägseder måste återvända till och citera samma förträffliga afhandling, så inskränker jag mig nu till att nedsummera den. Vi finna att professor Christie, sedan han talat om stenen vid Glein, som en *bildstod*, betraktat de af honom afhandlade och omtalade stenarne såsom »*Kornknusere*» (kornkrossare), men förkastat denna hypotes. Derefter har han framdragit den gissningen, att stenarne voro »*Mindestene*» (minnestenar), men han vågar icke stanna vid denna gissning. Slutligen har han sökt att bevisa, det desse stenar skulle föreställa »*gudabilder*», och i så fall bilder af gudar, som i norden visserligen höllos att vara små och obetydliga vid jmförelse med de »höge», men hvilkas gunst dock var ganska vigtig och nödig att erhålla, alldenstund desse gudar i och genom naturen trädde människorna nära.

Man måste beundra den skarpsinnighet, lärdom och den försigtighet, som professor Christie utvecklat i sin afhandling, på samma gång som man tydligen märker hans hänförelse för ämnet, men hade han haft kunskap om de svenske, med desse norske i afseende å fyndort, skapnad etc., jmförlige och till samma klass fornminnen hänförlige stenarne, så skulle hans afhandling måhända blifvit något annorlunda i fråga om slutsatserne. Innan jag går att uttala någon sjelfständig tanke i ämnet måste jag först, dels granska de åsigter, som andre forskare i ämnet uttalat, dels redogöra för några med saken sammanhängande förhållanden, som kommit till min kännedom under forskningsresor i Södermanland.

Herr P. E. B—d har i den redan nämnda afhandlingen, införd i första häftet af denna tidskrift, framkallat den förmodan, att den runda, med människohand bearbetade och pryddigt sirade stenen på Inglinge-högen, skulle hafva tjenstgjort som en »konungathron». Åtskilligt skulle kunna sägas för att bestyrka ett sådant påstående. Snarare skulle jag dock vilja benämna den runda

stenen, lagd framför och i förening med den väldiga bautastenen, för en »talarestol». Att våra fäders konungar, höfdingar och stormän vid ting och andra tillfällen, för att bättre blifva hörde, uppstego på ättechögar och stenar, då de ville tala till den församlade menigheten, derom hafva vi uti sagorna flere uppgifter, och det s. k. »burspråket» uti städerna var långt in i medeltiden en kvarleva af denna sed.

Anordningen vid kända tingsplatser gifva ock anledning till dylika förutsättningar. Den storartade, med stenar omgifna tingsplatsen vid Åsen i Yttersela socken, stenar stälde i form af ett skepp, och af hvilka några äro mer än manshöga, hafva inom den helgade kretsen några låga, runda och kullriga stenar, och troligen hafva dessa af den tidens talare blifvit begagnade att stå på.

Invid Helgarö kyrka (Södermanland) finnes en fornlemning, som benämnes »predikstolen». Redan namnet är betecknande, men det hela påminner mycket om anordningen på Ingelsta-högen, i det att en omkulliggande sten, hvars öfra sida är slät, är lagd intill den upprättstående, som bildar ett ryggstöd för talaren. Den upprättstående stenen är manshög. Våra förfäder hade sinne för det prydliga, det visar deras qvarlätenskap, men tvifvelsutän äfven för det pittoreska. Den der grå mossbelupne minnesstenen var en ståtlig bakgrund för konungen eller härföraren, som stående t. ex. på sin ättefaders grafhög, talade kraftiga anslående ord till den nedanföre böljande folkmängden, väpnad som han, från hjessan till fotabjället. Men vi lemna desse funderingar, ty åtskilliga omständigheter föranleda oss att tro, det de på grafhögarna anträffade ornerade och med människohand bearbetade stenarne ursprungligen haft en annan bestämmelse, om de ock under sednare tidskiften, blifvit på sätt, som P. E. B.—d antyder, använde. I Vi styrkas i denna förmodan äfven deraf, att en del af desse stenar ämpa sig mindre väl att stå på. Till sittplatser kunna de alla duga, utom stenen N:o 9, som är något för hög till det ändamålet.

Den första af professor Christie uppställda hypotesen, nemligen att en eller flere af desse stenar skulle föreställa *bilder af hädangångne betydande män*, faller vid första blick på våra här i Sverige, under liknande omständigheter, funna stenar. Likaså den andra, neml. att de skulle hafva blifvit använda till *korn-*

krossare, ty för ett sådant ändamål äro de svenske stenarne oanvändbare, för att icke tala derom att de, med mycken möda utförde siraterna, genom ett sådant bruk, snart skulle utplånas.

Antagandet att de skulle hafva varit »*minnesstenar*», förfaller äfven, ty dels äro de allt för små och obetydliga att falla i ögonen såsom sådana, och dels är det en allmän iakttagelse, att bautastenar och minnestenar ej höggos eller bearbetades i de äldsta tider, ja äfven då under en sednare period runor inhöggos i stenen, för att förvara minnet af de döde, lemnades stenens yta orörd och der ornament (slingor), inristades, så skedde detta oberoende af den mer eller mindre skrofliga ytan, hvilken aldrig afjmnades.

Till det sista antagandet, att de norske stenarne skulle hafva varit »*gudabilder*» vill jag ej heller ansluta mig, och än mindre kan ett sådant antagande passa in på de svenske stenarne, men i bevisföringen för detta sista påstående ligger mycket, som är att taga vara på, ty igenom sammanställning af de lemnade uppgifterna med åtskilliga företeelser här i Sverige, skall man måhända kunna komma sanningen närmare helst nu sedan vi erhållit ett vidlyftigare materiel att bygga af, än på den tid, då professor Christie skref sin afhandling.

Låt oss dock först, innan någon bevisföring för ett nytt påstående försökes, kasta en allmän och jemförande blick på vårt materiel.

Skiljaktigheterna emellan de norska och de svenska stenarne äro icke obetydliga, såväl med afseende å den yttre formen som deruti, att de svenske stenarne äro försedda med flere sirater, men stenen N:o 7, *Bjuggsta-stenen*, är en föreningslänk dem emellan, och mycket hafva de gemensamt. 1:o äro de flesta funna i eller på grafhögar, 2:o äro de alla »formhuggne», så att äfven, oberäknadt siraterna, sjelfva stenens yta blifvit så att säga afsvarfvad eller jemnad, 3:o märker man hos alla ganska tydligt en fot hvarpå stenen bör stå och man är aldrig i villrådighet angående hvad som skall vara upp eller ned. Till och med den mest kulformige, *Nålbergs-stenen* är på den nedre, icke ornerade sidan, skroflig och ojemn. 4:o finnes å alla stenarne omkring foten en med konst gjord ring, fördjupning eller ornament, hvarpå det öfriga så att säga bygger sig. Å de fleste af de norske stenarne och å en af de svenske, har denna ring antagit form af

en urholkning eller fördjupning, å en af de norske finnes uti fördjupningen en upphöjd dubbelring och på *Yttersela-stenen*, sannolikt den yngste af alla, finnes omkring foten ett slingornament. Den norska *Jörums-stenen* har dessutom en uthuggen ring dels ofvan nyssnämnda fördjupning och dels vid dess bas. Siraterna å de svenska stenarne likna hvarandra och hafva ett obestriddigt slägttycke. Den förut omnämnda dubbla eller enkla ringen sitter närmare eller längre ifrån foten, men från densamma utgå å *Landshammar-stenen*, å *Nälbergs-stenen*, å *Strengnäs-stenen* enkla eller dubbla bågar (halfcirklar), mer eller mindre fullkomliga till formen. *Åsby-stenen* har ofvan den nedersta ringen ett zigzagformadt ornament, som uppfyller rymden på stenens sidor intill nästa dubbelring öfver hvilken bågarne återfinnas. *Inglinge-stenens* runda kant prydes af symmetriska spiraler, som uppfylla rymden emellan de båda horisontela fotringarne, derefter förekommer visserligen ofvanpå stenen ett vackert bladornament, som icke återfinnes på några af de andra stenarne, men zigzag-ornamentet och bågarne anträffas äfven här. Icke mindre anmärkningsvärda äro de små, skålformiga fördjupningarne, som finnas i midten af *Inglinge-stenen*, på *Strengnäs-stenen* och vid ena sidan på *Yttersela-stenen*. *Strengnäs-stenen* har dessutom på nedre sidan, såsom förut är nämndt, med människohand gjorda urgröpningsar, samt två koncentriska cirklar. *Landshammar-stenen* saknar fördjupningen, men har deremot liksom *Strengnäs-stenen* två koncentriska cirklar som omgifva stenens högsta punkt. *Nälbergs-stenen* har två, vinkelrätt mot hvarandra riktade ränder som skära hvarandra på det uppåt vända klotets högsta punkt; på ett liknande sätt säges *Bjuggsta-stenen* vara ristad, *Åsby-stenen* har en rand löpande utefter stenens högsta kullriga del, och slutligen beskrifves *Vestbo-stenen* såsom hafvande en cirkel inhuggen omkring stenens midt, skuren å ena sidan af en nedåtstupande ränna. Äfven de af Nicolay-sen omtalade stenar hafva fördjupningar på den rundade toppen. Vål kan man, sedan en sådan jemförelse blifvit gjord, säga, att desse stenar hafva mycket gemensamt och man frestas att tro, helst om man tager fyndorterna i betraktande, att de hafva varit afsedda för ett gemensamt ändamål. Men hvilket? — Den lärde professor J. Y. Simpson, skottsk antiqvarie och författare till en afhandling, hvilken jag nedanföre tager mig friheten citera, säger;

»Menniskan har alltid ställt heliga ting i förbindelse med begrafning och grafvar.»

I detta yttrande ligger, enligt mitt förmenande, nyckeln till gåtan.

»Ty», fortsätter prof. Simpson, »den inneboende fasan för döden och grafven har alltid förmått henne (menniskan), såväl i äldre som nyare tider, att vid begrafningsceremonier och å grafvar använda sin religiösa tros sinnebilder.»

Utan att här vilja påstå det de, i stenarne inhuggne sira-terne, skola föreställa religiösa sinnebilder (»emblems»), så finnes dock vissa anledningar att antaga det desse stenar varit använde till religiöst bruk.

Uti Södermanland, den enda svenska provins, som jag något grundligare haft tillfälle att genomforska i antiqvariskt hänseende, finnes, åtminstone uti de socknar, som gränsa intill Hjelmaren och Mälaren, en hel mängd s. k. *»elfvagnar»*. Somliga socknar, t. ex. Yttersela-socknarne, Thoresunds socken m. fl. hafva två å tre elfvagnar. Dessa anses af folket såsom socknens tillhörighet och — *på dem offras än i dag till »elfvo»*. Detta är betydelsefullt. Tron på de höga Asagudarne är alldeles försvunnen och endast några namn antyda att en sådan gudadyrkan funnits, men natur-andarnes, »Vättarnes», tillvaro betviflas ännu icke, isynnerhet i skogiga trakter, der skolorna icke hunnit utöfva sin civiliserande inverkan. Ja, jag har för få år sedan, till och med i en tätt befolkad bygd sett offren ligga på elfvarken, och detta i en socken, der för tillfället en nitisk prestman och en skicklig skollärare tjenstgjorde.

Det var min mening att afbilda en och annan elfvarn för jemförelsens skull, men jag måste inskränka mig till beskrifningar. I Thoresunds socken, på Gesta bys tomter ligger en elfvarn. Den har 20 små hålor på den temligen släta, ej fullt vågrätt riktade öfre ytan. Den största hålans tvärmått är 4 tum, dess djup 1 tum. De mindre hålorna två tum i tvärmått.

Andra elfvagnar hafva blott en fördjupning eller skålförmig urhålkning, som då vanligen är större än dessa nu visade, och belägen i midten af den 2 å 4 fot breda stenen, som icke alltid är rund till formen. Närmast omkring de små hålorna märkes

vanligen en egendomlig släthet och jemnhet på ytan af stenen, såsom om densamme hade blifvit slipad eller glattad. Urhålkningarna kännas äfven polerade och släta om man deri nedsänker fingret. Troligen hafva dessa hålor blifvit gjorda genom någon sorts borrar-ning med en hårdare stenart. Stundom äro dylika hålor anbragta på öfre ytan af stora höga flyttblock, med oregelbunden form, stundom synas de på stenar, danade liksom den vid Falköping belägne »Baldersstenen», som har utseende af ett altare, med en rundt omkring löpande afsats. Såväl stenens öfre plana yta, som denna afsats är betäckt af större och mindre hålor.

Vid ett torp, som heter Trumpås, beläget i Öfversela socken finnes ett djupt i jorden nedsjunket flyttblock, som till formen mycket liknar Baldersstenen. Äfven denne sten har rundt omkring det öfre planets vågräta yta en afrundad kant, som i likhet med Baldersstenens, kännes slät för handen. Ofvanpå den plana ytan finnes 14 hålor.

Jag skulle kunna uppräknas en mängd stenar, försedde med sådana hålor. Hvad betydde de? Hvad var det ursprungliga ändamålet med deras ingräfvande i stenen?

Den skottske forskaren m:r Simpson citerar vår egen utmärkte fornforskare, professor Nilsson, för att erhålla uppslag i frågan. »Sådana hålor anträffas ofta på stora stenar både i Sverige och utomlands och anses hafva tillkommit på hedniska (Baals-) altaren för att uppfånga en del af bloden vid offren.»

»Men», anmärker derefter M:r Simpson, »hålorna (the cups) i somliga af deras lägen, såsom på sidorna af Baldersstenen, på den skottska Bewik-stenen, på ytan af upprättstående monoliter, kunde aldrig qvarhålla något flytande ämne.»

Innan vi öfvergå till en granskning af nu citerade yttranden, måste jag något redogöra för professor Simpsons arbete. Der visas, i en mängd utmärkta afbildningar en hel serie af skottska, engelska och irländska fornlemningar, betäckta med »cups and concentric rings» (hålor och koncentrisk ringar) och afhandlingen går ut på, dels att beskrifva denna egendomliga och i författarens tanka mycket ålderdomliga skulptur, dels att utgrunda meningen med densamma. Han visar oss att desse »cups and rings» finnas på sidorna af upprättstående minnesstenar, *på öfre ytorna af stenar, som betäcka grafkammare*, på de inre sidorna

af stenar, som bilda grafkammare, på de horisontela och slutande delarne af klippor och större stenar, på stenar, som bilda grundvalar till gamla borgar *) o. s. v. Af skandinaviska monumenter, försedde med liknande skulptur, känner han några få, neml. »Baldersstenen», »Habors galge» i Halland, försedd med några koncentriska ringar, samt de på hållristningarna i Bohuslän inhuggna hålorna, bekanta för honom dels genom professor Nilsons, dels genom Em. Holmbergs arbeten. Kiviks-monumentet, som han äfven egnar mycken uppmärksamhet, hör strängt taget icke till ämnet.

För att gifva läsaren ett begrepp om denna egendomliga skulptur, sådan den visar sig på de britiske öarne, hade jag ämnat att från prof. Simpsons arbete låna några få teckningar, men måste afstå derifrån till följd af brist på utrymme. Se här emellertid några beskrifningar å dem:

Hålorna (»the cups») förekomma stundom å de skottska fornlemningarna i likhet med dem på våra »elfqvarnar», utan att vara förenade eller stå i samband med ringarne, de cirkelformiga ristningarna (»the rings»). De äro vanligen utan ordning utströdde öfver en större eller mindre yta, men bilda stundom rader och kretsar. »The rings» förekomma sällan, utan att antingen hafva »the cups» inom sina områden eller i sin närhet, utom desamma. De äro antingen enkla eller ligga flera utom hvarandra, stundom utgår från midten, der hålan är belägen, en rand som skär ringarne, och som så att säga bildar ett aflopp för den vätska, som möjligen skulle öfvergjuta stenen, stundom äro de koncentriska ringarne ej fullt framförda till afloppsrännan, stundom bilda de i närheten af detta utskof en vinkel och löpa sedan parallelt med detsamma. Man har äfven märkt att denna afloppsränna nästan alltid är riktad nedåt, d. v. s. följer stenens lutning. Stundom förenas dylika, från olika håll löpande rännor, i en håla, lägre belägen än de punkter, från hvilka de utgingo. Äfven hålorna förenas stundom af dylika rännor.

---

*) Dessa borgar anses dock ej tillhöra den tid, då denna skulptur utfördes. Stenarne hafva blifvit använde och ditflyttade af ett sednare slägte. Liknande torde förhållandet varit med en del af de med »cups and rings» dekorerade stenar, som finnas inuti grafvar.

En monolith finnes vid Dunbar, betäckt å ena sidan med 5 »cups.»

En rest svensk sten står vid Tumbo kyrka, Vesterrekarne härad, som liknar den förra och är försedd med 4 hålör på ena sidan och ytterligare en håla å den andra. Stenens höjd är 3 fot. Den öfversta och största hålan är 1¹/₄ tum i tvärmått och 1/2 tum djup.

Halfva cirklar eller bågar finnas äfven på de brittiska fornlemningarna och desse äro stundom mångdubbla, d. v. s. de höja sig öfver hvarandra från en gemensam bas och likna portaler i en efter rundbågsstil uppförd kyrka. Spiraler finnas äfven *).

Då man nu, efter att för jemförelsens skull hafva gjort en utflygt till England, Skottland och Irland, kastar en blick på våra svenska, här ofvan beskrifne och afbildade med hålör, koncentriska ringar, halvbågar, spiraler och ränder försedde stenar, så måste man erkänna att slägtskap finnes emellan våra och de engelska fornlemningarna och man tvingas att tänka på det möjligen denna sorts skulptur i de olika länderne haft något så när samma betydelse.

Professor Nilson säger att sådana hålör förekomma på *stora* stenar. Ja, såsom vi visat, äfven på *små*, och ehuru desse icke hafva form af altare, och icke heller de stora klippblock, å hvilka de också skönjes, alltid hafva en sådan form, så kunna vi dock — på skäl, som nedanföre skola framhållas, icke betvifva att dessa hålör blifvit för religiöst bruk anbragta.

Professor Simpson anmärker, att de på stenarnes sidor ofta insvarfvade hålorna icke kunna qvarhålla flytande vätskor.

Härvid äro två ting att märka. 1:mo att icke allt offrande var blodigt, 2:o att stenar, offerhållar och gudabilder vanligen *beströkos* eller ingnedos med ett mer eller mindre fett eller

---

*) Hålor (cups) finnas dessutom talrikt på hållristningar i Bohuslän och, efter hvad man på sista tiden upptäckt, äfven i Östergötland. Då dessa senare ristningar, genom de å desamma afbildade bronssvärden, för oss bevisat att de s. k. »hållristningarna» tillhöra bronsåldern, så bestyrkes deraf den längre fram uttalade förmodan att dessa »cups» tillhöra en mycket tidig period. Äfven på »stendyssarne» i Bohuslän finnas »cups.»

segt ämne, och så *sker här i Sverige än i den dag, som i dag är.*

För belysning af ett påstående sådant som detta, måste jag inflicka en liten berättelse från en af mina vandringar.

Jag hade erhållit kunskap om att på Wallby egor, Torpa socken, i Westmanland skulle finnas en »elfqvarn». Jag fann den i en beteshage norr om gården, liggande bredvid en gångstig. »Qvarnen» visade sig såsom en mindre sten, något aflång, rund i ena ändan, men mera spetsig, åt den andra, $\frac{1}{2}$ fot tjock, $1\frac{1}{2}$ fot lång 1 fot bred, midt för det, på den plana öfra ytan inhuggna eller rättare insvarfvade, 2 tum breda och en 1 tum djupa hålet. Rundtom detta sednare, var stenens yta alldeles jemn på en cirkelrund yta af 9 tums diameter, samt insmord med ett fett, illaluktande ämne. Hålet var fylldt, 1:mo med en mängd knoppar af de rundt omkring växande enbuskarne, (de som lågo på hålets botten vore vissnade, men några på ytan liggande voro gröna), 2:o med flere knappnålar och 3:o med en kopparslant.

Sedan allt detta var utrönt, satte jag mig ned med portföljen och ritstiftet för att afteckna denna »offersten», som synbarligen ännu var i bruk. Då hördes toner långt borta i hagen från, som jag kunde tycka, ett barn eller en ung flicka. Sångerskan kom närmare, hon sjöng en folkvisa. Kommen i närheten af mig och elfqvarnen, tystnade hon tvärt. Hade hon sett mig eller var det en viss vördnad för detta åt skogens elfvor helgade ställe, som föranledda denna plötsliga tystnad? Jag skulle snart få visshet. Flickan afbröt ett af de, på enbuskarnes yttersta grenar nyss utskjutna skotten, och nalkades derefter elfqvarnen. *Nu* fick hon se mig. Hon blef förlägen och stannade.

»Hvad har du der i handen?» sporde jag,

»Å, inte anna' eneknopp!»

»Hvad tänker du göra med den?»

»Offra på qvarna!»

»Hvarför det?»

»D' ä' e' elfvaqvarn!»

Denna upplysning ansåg hon tillfyllestgörande.

»Hafven I smort nyligen på qvarnen?»

»Nej *våra* (mitt husbondefolk, hemfolket i den gård der jag bor) ha inte smort på qvarna, men di smorde barnä' mä' tjära å dyvelsträck å bäfvergäll på fingra å tår för elfvo sugerä».

Således fanns då här midt upp i det 19:de århundradet, med all dess skyhöga »bildning och civilisation ännu den allra krassaste vidskepelse.

Flickan förklarade mig orsaken till denna smörjelse på barnets tår och fingrar. Elfvorna äro snygga, renliga varelser, men taga sig ofta det orådet före att »komma te bys» och suga barnen (de äro då naturligtvis osynliga eller ock sker detta sugande om nätterna). Det vidriga ämne, hvarmed det stackars barnet smörjes, uträttar då så mycket att elfvorna lemna det i fred. Många andra sätt användes ock att afhålla elfvorna från barnen. Så upphänges barnets skjorta i förstugan, på det elfvorna, då de äro på väg till barnet, måtte få se den och börja leka dermed och på så sätt glömma af barnet. Vidare »piskas elfvo ur husä.» Beskrifning af detta experiment skulle upptaga för stort utrymme. Det mest brukliga sätt är dock att offra på qvarnen. Detta offrande kan ske på mångahanda sätt. Att kasta en knopp af den växande skogen på qvarnen är endast att anse såsom en helt vanlig höflighetsbetygelse af de förbigående mot skogens gudomligheter. Det samma torde vara fallet med slantarne och knappålarne. Men mer måste man »kosta på» när det blifver fråga om att bota en sjukdom, försorsakad af »elfvo» eller »rådande.» Om man har »råkat imot», d. v. s. oförvarandes, genom utslående af orenlighet eller hett vatten på marken, förolämpat elfvorna, så får man en utslagssjukdom, som kallas »elfvablåst», och denna sjukdom kan endast genom offring häfvas. Denna föreställning är gångbar öfver hela landet och äfven, enligt professor Christies uppgift, i Norge. När sjukdomen är invärtes, kallas den i Norge »alfgust». Äfven ofall, som träffar kreatur, komma från elfvor, och de »rådande.» Dessa sednare tyckas svara mot forntidens svartalfer och bo under jorden. När ett kreatur sväller upp hastigt och derefter, såsom ofta händer, dör, så har det fått »skott». I Norge säger man att det är »dvergslaaet» eller »dvergs kudt».

För att nu försona hvad man brutit, eller för att blidka de uppretade naturvättarne, brukas ofta att offra dockor på elfvornas hållar. Dessa dockor förfärdigas under stor hemlighet

och stor tysthet af alla de saker och ting, som finnes i det hus, der den sjuke bor. Linne, ylle, jern, trä, messing, bly, koppar, silfver, något guld af vigselringen, något af den sjukas kläder, samt vidare heliga ting, såsom en bit af altarduken i kyrkan, något af korset, jernfilspån af kyrknycklar, malm, skafven af kyrkklockan, ja till och med något af prestens byxor, allt detta anses mycket verksamt. Dessa utom hus förvärfvade föremål böra dock alla vara *stulna*, eller tagne utan att någon vet derom. När dockorna, som böra vara tre till antalet, äro färdiga, så skola de offras tre thorsdagar å rad i »solaglaning» (i solglänten, när solen går upp) på så sätt att dockan kastas på hällen öfver den från stället vände — jag hade så när sagt — offerprestens venstra axel, i det denne uttalar dessa ord:

»Tag detta! lek dermed, men låt den sjuke få helsan åter», eller ock — — ifall han offerar för sitt barn — »låt den lille vara i fred!» *)

Med ingen må den offrande tala, då han går från och till offerstället, och af intet må han låta sig förleda att se tillbaka då han går derifrån, huru än skogstrollen väsnas bakom honom.

Det mest använda medlet, att blidka skogens gudomligheter, består dock uti att smörja qvarnarne antingen med osaltadt smör eller ock med ister, hvilket äfven bör vara osaltadt. Stundom åtgår till en sådan smörjning en hel mark af dessa i bondens hushåll så viktiga varor och kan man väl förstå att nöden skall vara trängande då en sådan »ödsla» (förslösande) af »Gusslänä» (Guds lån, Guds gåfva) kan ifrågakomma.

Enligt nu lefvande folkföreställning »är nyttigt och nödigt så smörja elfqvarnen, ty elfvorna trivas derefter bättre i skogen, dansen på elfqvarnen går lättare och de komma ej åt husa.»

Man anar att detta bruk har sin rot och sitt upphof från en mycket aflägsen forntid. Österns folk gjöto olja på helgade stenar, Hinduer, soldyrkande Parser, Phenicier likaså, ja sjelfva Guds egendomsfolk och patriarchen Jakob följde den vedertagna seden.

Måhända spåra vi i detta bruk att smörja stenar, en reli-

---

*) En anmärkning som mer än en gjort är att vid läsningar, besvärjelser och vid uttalande af formler under offerhandlingar, talar allmogen den renaste svenska.

gion, som herrskade här i norden långt innan asakulten med sina blodiga offer, infördes.

Pontoppidan, Lund, Wille, omtala »att på flera ställen i Telemarken, ända intill sista halfdelen af 18:de århundradet, stenar smordes och bestänktes med öl, smör, mjölk och dylikt» *).

Liljegren tror sig veta »att man på skottska öarne med öl, mjölk och vatten öfvergjutit stenar, hvaraf man väntade sig stora verkningar». Han tillägger: »Det hafva vi oss åtminstone bekant att nordboerne långt fram i medeltiden hade mycken aktning för vissa stenar (fetischer), I Sverige behöfdes det ännu 1442 genom allmänna lagens stadgande förbjudas.»

Vi hafva förut omtalat att i Gulatingslagen *offer på högarne förbjödos*.

Ur allt det redan sagda tror jag att snart en aning skall börja framgå, nemligen att elfvarnarne, såväl som de på högarne lagde, med konst arbetade, samt med hålör, ringar, ränder och bågar prydda stenarne, varit offerstenar, *blothallar*, på hvilka offrats och hvilka från urminnes tider blifvit besmorde med sådana, ur växt- och djurverlden framalstrade, feta varor, som troddes vara för naturvättarne behagliga **).

Innan jag gör en fullständigare slutledning af min anspråklösa lilla afhandling, så vill jag dock än ytterligare fästa uppmärksamheten vid några med ämnet sammanhängande omständigheter.

Huru skall man förklara namnet på de med hålör försedde större och mindre stenar, som uti det mellersta Sverige så talrikt förekomma, ömsom i närheten af gårdarne och ömsom på deras utmarker: »Elfqvarn.» — Tanken återföres till de af professor Christie omtala »kornkrossarne.» Men dels stenarnes form och dels allmogens föreställning om det bruk, som naturvättarne göra af dessa stenar, förbjuder en dylik tydning. Jag har förut omtalat den släta, glatta krets, som omgifver hålorna, isynnerhet

*) Se prof. Christies ofta nämnda afhandl.

***) Se Hyllén-Cavallii Wärend och Wirdarne pag. 144—152. Han synes komma till liknande slutsatser som undertecknad. Jag fann detta till mitt nöje sedan min afhandling blifvit afslutad. Hans »Wärend och Wirdarne» hade jag läst för flera år sedan, men kunde icke påminna mig hans åsigt i detta ämne, förr än jag nu åter fick boken för mina ögon.

de större af dem. Det är på denna yta, som smöret eller istret ingnides, och det är här, rundt omkring hålen, som elfvorna dansa. I graniten synes, helst då den är afjennad, små gry-nigheter, bestående af glimmer-korn etc. som för ögat bilda afbrott mot den mörkare ytan. »Detta är elfvornas fotspår.» Elfvorna lemna nemligen genom ihärdigt dansande sådana spår efter sig i stenen, ehuru de äro mycket små, endast ett par tum långa. Det är således elfdansens kringgående rörelse, som gifvit anledning till namnet »elfqvarn.» Underliggaren (stenen) är som vanligt stilla, men det är elfvorna, som med sina fötter nöta och mala på qvarnen. Då två personer, hållande hvarandra i händerna, och hastigt stampande med fötterna snurra rundt om, så kallas detta att »mala säd.» Begreppet är det samma.

Professor Christie säger sig hafva hört en sägen om att alferne dansa *under* den vid Magla, ej långt från Ljungby i Skåne belägna stenen, men tillägger att begreppet om alfernes eller elfvornas dans här på sednare tider troligen blifvit förfalskad*). Deruti har han troligen rätt. Angående den i mellersta Sverige ännu rådande folkföreställningen om samma elfdans hade han, då afhandlingen skrefs, ingen kunskap, ehuru han hört talas om »lledans» i Danmark, med anledning af de små runda ringar af mörkare gräs, som stundom visa sig på ängar, och hvilkas tillkomst folket kan förklara å ömse sidor om Sundet.

Elfqvarnarne äro således elfvornas förnämsta dansgolf.

Voro nu dessa elfvor och alfer sjelfve så danslystne, så är icke heller otroligt, enligt professor Christies förmenande att de dem dyrkande och fruktande människorna, i samband med offren äfven förehaft dans för att hedra dessa gudomligheter. Dans vid offerhögtider har af ålder varit bruklig.

»När nordboerne i forntiden gjorde offeringar till gudarne på högar och öppen mark, anstälde de vid samma tillfällen lustbarheter. Att dansen varit med bland desse, är icke osannolikt, då man vid andra tillfällen, såsom då man vid stora sammankomster tömde bågaren till gudarnes minne, också dansade.»

Vidare omtalar han att i Norge finnes såkallade »dandser-

---

*) Måhända var denna sten helgad åt Svartalferna, som enligt folkföreställningen bo under jorden, och som följaktligen äfven böra hafva en danssal under jorden?

hauge.» Desse äro omgifne af en mindre graf*). Sådana kretsformiga fördjupningar finnas, säger han, äfven på flata marken. I toppen af desse högar och äfven i midten af de på marken löpande kretsarne ses ofta ett litet hål, eller en fördjupning i jorden. »Jag menar», säger han, »att i desse fördjupningar stenbilder (?) fordom stått.» Professor Christie är nemligen nu inne i sin bevisning för att de af honom kände stenarne skulle hafva varit gudabilder.

»I Laurdal i Telemarken, hvarest många dandserhauger finnas, går en sägen att i slika högars topp stått stenar (gudabilder) omkring hvilka man fordom vid vissa tider skall hafva dansat.»

Vi få härvid ihogkomma, att dansen i forntiden väl kunde hafva föregått såsom en religiös, till offringen hörande ceremoni, utan att den på högen upplagda stenen nödvändigt skulle föreställa en gudom.

»Dans kring heliga stenar lärer ock intill sednaste tider hafva varit bruklig i Ryssland. Två mil från Kunda, emellan Reval och Narva, finnes en stor sten, *omkring hvilken ortens befolkning dansade när de offrade för att erhålla lycka för sig sjelfva och sina kreatur, — offringar, som hafva fullkomlig likhet med våra fädrens alfabet.*»

Detta dansande står troligen i någon förbindelse med föreställningen om alfernas dans.

I sammanhang med hvad professor Christie berättat, att i så kallade »dandserhauger» skulle hafva funnits fördjupningar, hvilka han förmodar härröra deraf att å kullarnes topp i forna dagar stått stenar af hvad art de nu må hafva varit, så vill jag omnämna att å en stor mängd ätthögar i Södermanland, äfven om desse äro ganska små, finnas å toppen klotformiga stenar, hvilka dock för det mesta äro nedsjunkne i jorden, så att endast deras öfversta rundning är synlig. Stundom synas de icke alls, men då man nedsticker ett verktyg i högen för att öppna och undersöka den, stöter spaden eller jernspettet i många fall

---

*) Sådana högar finnas talrikt i mellersta Sverige, ehuru jag aldrig hört namnet »danshög.» Men att folket än i dag har sin lek- och dansplan på och omkring stora ätthögar, det är en känd sak. Grafven omkring ätthögen har naturligtvis uppstått deraf att jord derur tagits, för att öka grafkullens höjd och storlek.

emot en sådan rund sten, som helt tunnt betäckes af mossa eller grästorf. Att desse runda stenar skulle vara med människohänder bearbetade, vill jag dock ingalunda påstå, ty oftast har jag sett sådana å grafkullar, belägne på de i Södermanland mycket vanlige grusåsarne, och i dem finnes runda stenar i mängd, af vattnet för årtusenden sedan svarfvade och tilldanade sådana, som de nu synas. Jag förmodar dock att desse stenar, som ifråga om storlek *) och form ofta skilja sig från öfriga i ättehögarne förekommande stenar, icke af en slump blifvit i den gråa forntiden så lagde i högens midt.

Men jag fortsätter med citater från professor Christies afhandling ty den är både intressant och upplysande i ämnet.

»En ringformig graf var det äldsta medlet att freda ett såsom heligt ansedt ställe. Stenkretsen på Mainland (en af Orkneyöarne), kallad »Stennis», stenhus, som måhända kan räknas till ett af de äldste ställen för nordisk gudadyrkan, är omgifven af en stor graf, och omkring flere af de i Skottland på slät mark förekommande, runda stensättningar, som måhända äfven varit offerplatser, finnas likaledes sådana fördjupningar. Sednare uppförde man omkring offerställen vallar, »Gjerder», eller hägn (»Verki», »Stafgaard», »Vebönd», »Hegn»). Hvarje sådant, till gudsdyrkan fredadt ställe, kallas »hof», hvars ursprungliga betydelse var en inhägnad plats.»**)

I sammanhang härmed skulle jag kunna uppgifva mångfaldiga större stenar inom Södermanland, som af allmogen benämnas »offerstenar», och som äro omgifna af kretsformiga stenmurar och stensättningar ***) , ehuru jag ännu ej på någon af dem upptäckt de egendomliga hålor och fördjupningar som vi nu egentligen borde fästa oss vid. De äro dock alle belägna i skogarne och i utmarkerne, hvilket tyckes häntyda derpå att här varit fråga om religiösa handlingar, som haft till ändamål naturvättarnes tillbedjande eller blickande.

---

*) De hålla i tvärmått från $\frac{1}{2}$ till 3 fot.

**) I Völuspa omtalas att Asarne å Idavallen timrade Hörög och Gudahof. Båda delarne skulle betyda sak samma neml. en till gudsdyrkan helgad plats, men de omgifvande stängslen hafva måhända varit af olika art.

***) I Råby, Strengnäs m. fl. socknar.

En annan sak har fäst at professor Christies uppmärksamhet, och den är visserligen icke utan sin betydelse, neml. att allmogén såväl i Norge som Sverige på vissa orter kallat upprättstående stenar för »alfpilar.» Hade man om desse, med denna benämning försedde stenar, äfven vetat att de varit betäckte med sådana egendomliga, med konst gjorda hålör, som de, hvilka synas å elfvarnarne, så skulle man af en dylik omständighet ytterligare blifvit styrkt i den förmodan att dessa »cups» stå i något samband med en här i landet bofast äldre religionskult. Här, å de upprättstående stenarne hafva elfvorna och alferne naturligtvis svårt för att kunna underhålla sina dansnöjen omkring de runda hålorna, men detta hindrar ej att blotande kunde ske äfven på desse stenar, det vill säga de kunde öfvergutas, besmörjas och bestrykas med feta ämnen. Hålorna å stenen vid Tumbo kyrka äro ock så belägna, att om ett fluidum träffar stenens öfversta del och dess största håla, så skall detta äfven, då det rinner nedåt, ingå i de lägre belägna hålorna.

Uppmärksamheten på dessa hålör (cups), inhuggna i stenar, har hittills icke varit vaken här i Sverige. De som afritat runstenar och bautastenar hafva tagit dem med eller uteslutit dem; här har slumpen regerat risttftet. Så till exempel fann jag å den stora runstenen, vid Åsen i Yttersela socken, två runda och ganska djupa hålör, ofvanför ristningen. Å den under tornhvalfvet, i Gripsholms slott inlagda runstenen, finnas hålör.

I Bautil ser man äfven å flere runstenar runda hålör hvilkas form antyda att de blifvit med konst gjorda *).

Professor G. Stephens yttrar om en håla (cup), befintlig å en runsten vid Kallerup, på Seland (Se »the Old Northern Runic monuments»), följande:

---

*) Vid Åsby i Stora Mellösa Socken, Närrike, finnes en liggande runsten (ett i jorden nedsjunket flyttblock), med en plan öfre yta, på hvilken ristningen är utförd. Denna yta sluttar dock starkt åt två sidor. På dess öfversta del finnes ett rundt hål (storleken kan jag icke uppgifva) och på dess lägsta del finnas flera i form af divergerande strålar, till stenens kant utgående, rännor. »Man tror att stenen från början varit en blothäll.» De gamle plögade vid sina gillen sätta dryckeskannan i den runda fördjupningen. Icke otroligt att detta har sin grund i ett dunkelt minne af den hedniska offerfesten. Offerkälla finnes i närheten. Se »Nerikes gamla Minnen» af H. Hofberg, pag. 88.

»The cup hollow below, close to the beginning of the risting, may or may not be artificial and significative. As a symbol or decoration this bowl properly belongs to a far older class of stones, hvich often bear many such hollows wariously placed».

Uti detta sitt påstående har professor Stephens tvifvelsutan rätt, och det öfverensstämmer med prof. Simpsons åsigt. Den sednare har många goda skäl för sitt antagande att den egenomliga skulptur, som består af »cups and rings» tillhör en långt aflägsen och förhistorisk tid. Han yttrar pag. 129 bland annat följande:

»Vi hafva redan å föregående pagina af min afhandling sett att föremål, funna i några af de med stenväggas omgifne grafkammare, hvarå denna råa stensulptur är inhuggen, helt och hållet tillhöra stenperioden och följaktligen påstå vi att tidpunkten för de *tidigaste* af dessa inhuggningar — alldenstund de stå i förbindelse med stenåldern, sammanföll med denna tidsålder. Vidare, om några af dem således voro gjorda i stenåldern, så måste de — i enlighet med de fleste archæologers åsigt — vara tillkomne före kelternes anländande till våra stränder.»

Om man här i Sverige granskar de med hålors försedde runstenarne, så finner man att hålorna måste hafva funnits der, *innan* runristningen gjordes. Å en och annan sten är detta snart sagt bevisligt.

Bredvid Yttersela kyrka finns en praktfull runsten, som på sin ristade, något kullriga sida har sju hålors, hvilka visserligen icke alla hafva sferisk form, men som hafva utseende af att vara gjorda med människohänder och som för fingret kännas släta och polerade. Dessa äro utan ordning utkastade öfver stenen och två af dem ligga *inom* runslingan. Att dessa två hålors funnits der innan »runslingen» började sitt arbete, bevisas nästan påtagligt deraf att runorna omgifva dessa hål och icke skäras af dem. Ordet †∧ℳ (och) är t. ex. deladt på följande sätt; †○∧ℳ, runan † är skiljd från ∧ genom hålan och rummet emellan dessa runor är betydligt större än rummet emellan ∧ och ℳ. Här, såsom annorstädes rättade sig samme runkonstnär efter stenyttans beskaffenhet, och öfverhoppade detta ställe för att göra inskriften tydlig för ögat. På mångfaldiga andra runstenar kan man se att samma förfarande iakttagits, der stenen varit skroflig och ojemn.

Våra förfäder hafva således efter all sannolikhet begagnat gamla minnesmärken och gamla minnesstenar, resta kanske flere hundra år före deras tid, för att derå inrista sina runor. För dem voro de med hålor försedde stenarne redan då antiqviteter.

Man kan tänka sig att ungefär så har äfven tillgått med våra »stenklot på ättehögarne» (jag begagnar ännu detta oegentliga namn). *Strengnässtenen* låg måhända på en grafkulle af hög ålder, och hade den nu nedvända sidan uppåt. På denna sten hade det förhistoriska folket (vi äro nu inne i fantasiens värld) offrat under århundraden till ställets skyddsande eller för att hedra den afidne, Då kom det nya folket, vände stenen om, tillhögg honom och prydde honom på ett fullkomligare sätt, men ännu lefde måhända något qvar, af de gamla föreställningarne om ställets helighet och offren fortsattes. Vi lefva nu midt inne i det 19:de århundradet och landet har i 8 hundra år varit christnadt, men ännu offras på hedniskt vis å vissa stenar. Saken är således icke omöjlig. Den ifrån Strengnässtenens centrala håla utmynnande rännan, är, i anseende till öfverensstämmelsen med de engelska fornminnena, värd uppmärksamhet.

Ytterselastenen, den ifråga om ornamenteringen tvifvelsutan yngste stenen, har äfven sin håla och har måhända haft fleer sådana, hvilka blifvit utplånade då stenen af ett sednare folk omarbetades.

Beträffande de öfrige stenarnes ålder, så är det möjligt och troligt att de å dem synliga ornamenterna äro gjorde under jernåldern, de äro åtminstone funna å högar och uti högar, som tillhöra jernåldern, men om ock detta medgifves och om ock dess stenar varit under jernåldern till ett eller annat ändamål begagnade, så finnes dock i stilen af deras ornering, äfvensom i sättet för dess utförande något som talar om en äldre tid än runstensperioden *). Xylograferne hafva icke förstätt att fullt uppfatta ritningarna **), hvadan rännorna, fördjupningarna synas skarpare och smalare än de i verkligheten äro. De tyckas icke vara huggne med jern utan ristade in med någon hårdare stenart. De äro bredare, mindre skarpa, mindre djupa och mindre om-

*) Härvidlag undantaga vi naturligtvis *Ytterselastenen*.

***) Särskildt är detta fallet med fig. N:o 4. Inglingehögens stenklot tyckes äfven hafva erhållit sin ornering under en jemförelsevis sen tid.

sorgsfullt begränsade än runstensperiodens slingor och runor. Professor Simpson anser äfven att »the cups and rings» äro utförde med stenverktyg. För att förvissa sig derom, lät han på baksidan af en sålunda ornerad sten utföra ett experiment som visade att med hård sten utförda ristningar kunde lyckas ganska väl.

På grund af hvad nu sednast blifvit anfördt, anser jag icke omöjligt att en del af desse nu afhandlade och beskrifne stenar kunna vara äldre än jernåldern, ehuru de otvifvelaktigt under densamma för ett eller annat ändamål varit i bruk. Traditioner, seder och åsigter utrotas icke så lätt af en invandrande folkstam i ett land, som förut af ålder egts af ett annat folk, och detta senare försvinner icke heller spårlöst. Det ljus, som professor Simpsons utmärkta afhandling kastat öfver hithörande förhållanden, tyckes sända några brutna strålar äfven till vår nord. Mycket af hithörande ämnen är ännu outredt, mycket ringa uppmärksamhet har dessutom hittills fästats vid hvad vi hafva af dylika fornminnen och saken har, åtminstone här i Sverige, varit föga behandlad.

Skulle jag nu på grund af det anförda kunna våga att göra en slutsumma, så skulle den visa sig såsom följer:

De på och i üttehögarna, med människohand bearbetade stenarne, hafva der erhållit sina platser i följd af någon religiösa bevekelsegrund; de hafva måhända varit använda såsom blothållar eller offerstenar, antingen för att dermed hedra någon naturgudomlighet eller den döde; de stå med afseende å ornamentering och traditionelt bruk i ett visst sammanhang med en förhistorisk tids folk och religionskult, särskildt kan man spåra hos dem en viss öfverensstämmelse med den af professor Simpson afhandlade »cup and ring»-skulpturen. Dessa antaganden omöjliggöra slutligen icke den förmodan, som äfven blifvit uttalad, att några af dessa stenar under en senare period, t. ex. under yngre jernåldern, af konungar eller höfdingar vid högtidliga tillfällen, t. ex. vid ting, blifvit använda såsom thron eller talarestol.

*) Härvidlag undantaga vi naturligtvis Ytterselastenen.

***) Särskildt är detta fallet med fig. N:o 4. Inglingehögens stenklott tyckes äfven hafva erhållit sin ornering under en jemförelsevis sen tid.

Tillägg.

Sedan ofvanstående nedskrefs har materieleet för denna afhandling ytterligare tillvuxit. Jag har neml. nyligen i Söder-Telje socken anträffat två formhuggne stenar, hvilka jag vill inregistrera under

N:ris 13 och 14 samt benämna *Mörby-stenarne*.

Båda dessa stenar uppmärksammades först af kyrkoherden Lagerholm, hvilken såsom f. d. Örebro-bo, sett de båda i Nerike upptäckta s. k. »hjälmformiga stenarne.»

Barnen vid det närbelägna hemmanet Mörby voro nemligen sysselsatta att utför en sluttande berghäll nedrulla, uppsläpa och åter nedrulla två »stenklot», hvilka kyrkoherden med rätta ansåg böra räddas undan en sådan medfart. Den ene af desse stenar fördes derpå till kyrkoherdebostället och den andra till Hanstavik. Men icke nog dermed. Kyrkoherden kunde, sedan jag på hans förstugutrapp fått syn på den ene stenen, äfven berättat hvem som funnit dem. Denne man, torparen Olof Björklund, som under 9 år bott vid Mörby i Söder-Telje socken, var för några år sedan sysselsatt med gräfning i en gärdesbacke, belägen invid och norr om den emellan Mörby och Näsby löpande vägen. Denna backe var betäckt med grafkullar, och en af desse skulle utgrävas för att deri anlägga en potatiskällare. Högen var förut något skadad och förminskad genom grustägt. Sedan gräfningen försiggått till 3 fots djup anträffades stenen N:o 13. Måhända

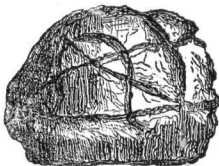

N:o 13. *Mörby-stenen*. Litt. A.

hade han förut legat på högens topp men vid föregående gräfnings nedfallit på det djup han nu innehade och blifvit öfvermyllad af nedrasande jord. Ritning af ätthögen är inlemnad till Antiquitetsakademien.

Denna formhuggna sten påminner mycket om de norska *Dunö-* och *Bolstad-*stenarne. Den har nemligen formen af ett manshufvud med sin hals; är sedd uppifrån något oval, hela höjden 1 fot; halsens tvärmått på ett håll 6 tum, på ett annat 7 tum, skultens bredd öfverst 5 tum, längre ned 8 tum; längd, öfverst 6 tum, längre ned 1 fot.

Söder om, och icke långt ifrån samme väg, finnes i gärdet en stor, af grustägt mycket skadad ätthög, som dock ännu håller 81 fot i tvärmått, och på ena sidan har en höjd af ungefär två manslängder. Vid kanten eller på nedersta sluttningen af samma hög hittade Olof Björklund stenen N:o 14. Som högens

N:o 14. Mörby-Stenen. Litt. B.

topp är bortgräfd, är troligt att denne sten krönt toppen af högen och att den blifvit af arbetskarlarne nedrullad till den plats å hvilken Björklund fann den. Båda stenarne fördes af Björklund till Mörby, der de, som sagdt är, uppmärksammades af kyrkoherden Lagerholm.

Stenen är afritad så att man ser ena sidan och den jemnhuggna foten. Såsom man kan se af träsnittet har den en afsats eller inskärning närmast foten, i likhet med en del af ofvan beskrifne stenar; derofvan löper en enkel ring i horisontel riktning omslutande hela stenen, och ifrån denna ring höja sig symmetriskt fyra bågar, hvilka dock här nedtill utlöpa nedom fotringen; desse halvbågar skiljas åt genom två hvarandra på skultens topp korsande, $1\frac{1}{2}$ tum breda ränder, och slutligen finnas, å ena sidan, två, snedt öfver halvbågarne och korsen löpande, hvarandra skärande ränder. Den andra sidan af klotet är skadad, så att man icke kan se om samma anordning der varit vid-

tagen. Stenens höjd är 1 fot, dess horisontela tvärmått, der den är bredast, 1 fot, 2 tum; fotens tvärmått på ett håll, 8 tum och på ett annat 9 tum. Man kan icke undgå att anmärka det en vätska, som påhålles stenens högst belägna punkt genom de anbragta urgröpingarna, nödvändigt måste spridas till stenens alla delar.

Vidare må här nämnas stenen N:o 15, som vi vilja kalla *Kärrby-stenen*,

N:o 15. *Kärrby-Stenen.*

Den anträffades i en grafhög på Kärrby mark i Boglösa socken Trögds härad af Uppland, och har, af grefve Axel Lewenhaupt på Eka, blifvit skänkt till statens historiska museum. I samma hög lærer man ha funnit en lerurna, brända ben och perlor. Foten är, såsom af ritningen synes, jernhuggen. Deri har för icke länge sedan blifvit borrhadt ett hål, som icke å träsnittet är visadt. Äfven denna sten är afsvarfvad eller urgröpt vid foten till en höjd af 1 tum, derpå följer en jemn yta, 2 tum, 1 linie bred, sedan en dubbel ring, omslutande hela stenen. Från denne utgå fyra dubbla bågar, den inre 1 tum och den yttre 2 tum hög; ifrån desses öfre rundning utgå två ränder som skära hvarandra å stenens högsta punkt. Stenens hela höjd är $8\frac{1}{2}$ tum, dess bredd 9 tum och dess längd $10\frac{1}{2}$, ty den är, sedd uppifrån, något oval. Fotens tvärmått är 6 tum, 5 linier.

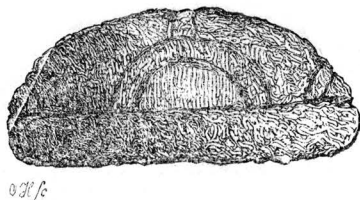
Ytterligare vill jag inregistrera:

stenarne N:ris 16 och 17 och benämna dem *Jäderstenarne*. Då jag för flera år sedan besökte Jäders kyrka, belägen i Österrekarne härad, Nyköpings län, bemärkte jag visserligen två der befintliga egendomliga stenar, den ene N:o 16, liggande utanför vapenhuset, den andra N:o 17, den s. k. »limpan», inmurad i

kyrkväggen, men då jag vid den tiden icke fästade någon uppmärksamhet vid denna art af fornlemningar, var det mig omöjligt att i minnet identifiera dem med de »stenklot», som vi nu hafva att betrakta. Emedlertid insändes under förledet år af skolläraren Österberg, jemte antiqvarisk beskrifning öfver Jäders socken, äfven ritningar å nyssnämnde stenar och jag fann då att åtminstone stenen N:o 16 hör till ämnet. Äfven N:o 17 har en bland desse stenar ofta förekommande form, ehuru vi nu för första gången finna runor å en dylik sten.

Stenen N:o 16 liknar *Kärrby-stenen*, men är något plat-

N:o 16. *Jäders-Stenen*. Litt. A.

tare, har ingen afsvarfning närmast foten, bågarne äro större och de på stenens högsta topp hvarandra korsande ränderna äro dubbla. Den är, sedd uppifrån i cirkelrund med ett tvärmått af 17 tum (förmodligen verk mått). Höjden är 8 tum.

Någon sägen om omständigheterna hvarunder denne sten antreffats finnes ej.

Stenen N:o 17, som af folket benämnes »limpan» har ett

N:o 17. *Jäders-Stenen*. Litt. B.

tvärmått af 16¹/₂ tum, samt synes utom muren 4¹/₂ tum. Förmodligen är den inmurad deri ungefär 4 a 5 tum och skulle således ha en höjd af 8 a 9 tum. Af ristningen,
 Ψ | — — (R) | ↯ ↑ | × R N † (†) † ; FI — — (ett namn som är till största delen utplånadt) RISTI RUN(A)R, se vi att någon velat föreviga sitt namn genom att inrista det i denna sten, hvilken, innan ristningen försiggått, trol. haft helt annat ändamål än att sitta inmurad i kyrkväggen. Om stenen är föröfrigt en folksägen gängse i socknen, som icke har med vårt ämne att göra, neml. att en gumma på söndagen bakade bröd och att hennes limpa till straff därför blef förvandlad till sten. Vidare har jag att omnämna det Antiquitetsakademiens stipendiat herr Schmidt upptäckt en sten

N:o 18, hvilken vi vilja kalla *Wagnhärads-stenen*. Den lär likna de öfriga, men jag har ännu icke erhållit ritning deraf. Den ligger tillsvidare på kyrkogården vid Wagnhärads kyrka, som är belägen i Nyköpings län.

Riksantikvarien Hildebrand har berättat att han i en grafhög i Norrland sett en rund slät sten; dock trodde han ej att den blifvit bearbetad af människohand.

Undertecknad har förleden sommar sett flere ättehögar, krönte med klotrunda, i jorden till hälften nedsjunkne stenar. En sådan anträffades på en ättehög, ett par bösskott aflägsen från den platsen, der de i Söder-Telje socken funne stenarne lågo. Sedan nu uppmärksamheten blifvit fästad vid desse högst egendomlige fornlemningar, skola tvifvelsutän allt flera komma i dagen. Måhända hafva de ytterligare något att berätta oss om en förtid, som vi så litet känna, men som just därför ännu mer retar vår nyfikenhet.

I runstenen å sid. 181,
2:a häft. börjar inskriften med
ÞARRT, hvilket, såsom också af
texten synes, bör vara ÞARRT,
enligt här bifogade teckning:

